

AZ OPERA, MINT KOMMUNIKÁCIÓ ÉS A MŰVÉSZETFILOZÓFIA I.

1. Pozicionálás

Prof. Dr. Hermann Danuser (1946)
német- svájci zenetudós

Hermann Danuser világosan sorra veszi azokat az állomásokat, irányzatokat, melyek a zenei hermeneutika és a biográfiaírás kapcsolatában csomópontszerűen kitapinthatók. A hermeneutika az emberi kommunikáció bármely közlési formájának megértési szabályait kutató tudományág, a megértéshez vezető magyarázás művészete és módszertana.¹ Danuser rögtön a tanulmánya² elején rögzíti a zenei hermeneutika időbeli helyét:

„Az életrajzírás köztudomásúlag a 18. század közepe óta tartják számon a zenetörténetírás egyik műfajaként, a hermeneutikát pedig a 19. század elejétől, zenetudományi diszciplínaként azonban mindkettő szűk évszázaddal később fejlődött ki, a biográfiaírás Giuseppe Bainival (1828) és Carl von Winterfelddel (1834), a hermeneutika pedig Hermann Kretzschmarral (1902).”³

A hermeneutika viszonya, más tudományokhoz – teológia, történettudomány – hosszú évszázadokra tekint vissza, a zenetudományhoz képest mondhatjuk, hogy igen fiatal. Ugyanakkor továbbmenve Danuser további bevezető mondatai a kutató számára hihetetlen felfedezéssel, meglepetéssel bírnak. Az írásából hosszabban idézek, hiszen ez bizonyítja a „jogfolytonosságot” a hermeneutika, illetve a zenei hermeneutika, a diszciplínán belül, mely a disszertációm szempontjából kiemelkedő ontológiai mérföldkő:

*„A zenetudomány körülbelül két évtizede megélénkült érdeklődése a hermeneutika iránt például – hogy csak Karl Heinrich Ehrenforth *Verstehen und Auslegen* című*

¹ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések kézikönyve. Akadémia Kiadó..1995. 308. o.

² Magyar zene 2002. februári számában Dalos Anna fordításában szerepelt írása

³ Danuser: Biográfiaírás és zenei hermeneutika. In: Magyar zene. 2002. februári szám. 81. o.

munkájára és a Carl Dahlhaus által 1975-ben kiadott kötetre utaljak – elsősorban Hans-Georg Gadamer Igazság és módszer című, a filozófia határán messze túlmutató műve hatásának köszönhető, amely nélkül a zenetudomány saját, a század első felében virágzó hermeneutikai múltjára (Hermann Kretzschmar, Arnold Schering, Gustav Becking, Hermann Zenck) – tudománytörténetének egy olyan korszakára, amely a maga részéről Wilhelm Dilthey meghatározó hatása nélkül elképzelhető sem lenne – nem is emlékezett volna.”⁴

Vagyis a zenei hermeneutika diszciplína keletkezését Danuser egyértelműen Hans-Georg Gadamer Igazság és módszer, illetve Dilthey munkásságának hatásaként írja le. A filozófia és a zenetudomány kapcsolatának kialakulása, a két terület egymásba simulása, olyan szimbiózissá alakult, mely a XXI. századi kutató szempontjából igencsak jócskán feltáratlan. De mondhatjuk azt is, hogy a terület szinte teljesen partikuláris helyzetben van napjainkban Magyarországon is.

Feltehetjük a nagy kérdést, hogy hogyan lehetséges mindez? Hiszen az opera, mint zenei alkotás (opera)elemzése, értelmezése a zenekritika gerincét, savát-borsát adja. A zenekritika pedig a komolyzenei sajtó feladatkörébe tartozik. A zenekritika alapján választja ki a néző, olvasó, hogy mely előadást tekintsen meg. A zenekritika alapján szerez új, mélyebb, koherens ismeretet a zeneműről, mely aztán önmaga és környezete számára a világról újabb ismereteket tár fel, hoz közelébe. Tehát a zenekritika nem a kíváncsiskodó közönség – ahogy Gadamer fogalmaz – szórakoztatására épül, ami akár fölösleges is lehet. Nem, a zenekritika funkciója egzisztenciális szükségszerűség. Általánosságban mondva, – a művészeti szaklapok főszerkesztőinek műhelybeszélgetéseit hallgatva és a kutató személyes tapasztalataira is támaszkodva – a zenei kritika műfaját hallgatás, vagy az általános sajnálat övezi. A zenei szakma szomorúsága, a kritika hiánya. Sokszor mondják; interjúk, beszámolók, ajánlók vannak, de kritika nincs. Mert, nincs, aki megírja. Másrésztől egyesek még hozzá is teszik; a mai modern felgyorsult világban erre nincs is igény. Természetesen a problémakör sokkal összetettebb. Szociológiai, társadalomtudományi okokra, folyamatokra; mint köztudottan a komolyzene visszaszorulására, tágabb vetületben az egész európai kultúra, hagyományok, értékek válságára vezethető vissza, de ez már sokkal szélesebb vizsgálódási terep, mint a mi szóban forgó területünk.

A befogadói igény megléte természetesen elengedhetetlen, de annak kialakítása, felébresztése oroszán részben a zenei szakma és a zenekritika felelőssége. A hagyomány áthagyományozása az utókor minőségi életmódjának alapfeltétele. Tehát a problémakör áthárítása helyett a probléma felgöngyölítése a cél, mely jelen esetben kívánatos. Szakmai részről vizsgálva, a zenei újságírás egyik sarkalatos problémáját, mint látjuk; tehát a zenekritikus hiánya jellemzi. Természetesen ezzel rögtön egy olyan kérdés feszül elénk, amely így hangzik, egyáltalán képeznek-e zenekritikusokat? A válasz egyértelműen nem. A felsőfokú zenei intézményeinkben zenetudományi, zenetörténeti képzés van, a bölcsészettudományi egyetemeken pedig - külön-külön - kommunikáció és médiaoktatás, valamint a filozófusképzés,

⁴ Danuser: Biográfiaírás és zenei hermeneutika. In: Magyar zene. 81-82. o.

illetve ezen belül a hermeneutikáról stúdium, valamint erkölcsről/etikáról szóló szakirányú kollégiumok. Pedig a zenekritika előfeltételének illik, kellene, hogy legyen az a zeneesztétikai, zenefilozófiai látásmód, amely a zenetudomány, filozófia és a média területének együttes összjátékából születik. A probléma gyökere természetesen nem mostani eredetű, hanem a XX. században is természetesen markánsan tetten volt érhető. Utólag visszatekintve azért mégis csak „akadtak”, akik a zenei hermeneutika képviselőiként a zeneesztétika tudományát művelték. Azt gondolom, hogy a téma problematikusága Danuser mestere, Carl Dahlhaus tollából igazán hiteles, és egyben szemlélteti a helyzet döbbenetességét, így a hosszabb idézet nagyon is szükséges. Hiszen többen Dahlhaust a zenei hermeneutika Gadamerjének tekintik, mint ahogy az Pintér Tibor az Élet és Irodalom 2004. novemberi számában megjelenő recenziójából is érzékelhető, amikor Dahlhausról azt írja, hogy a „zenei hermeneutika Gadamerhez hasonlítható atyamestere volt.”⁵

2. Művészetfilozófia – zenefilozófia

Carl Dahlhaus (1928-1989) német zenetudós

Carl Dahlhaus zenefilozófiai „Az abszolút zene eszméje” című könyvének bevezetőjét így kezdi: „A zeneesztétika nem valami népszerű stúdium. Zenészkörökben arra gyanakodnak, hogy elvont szószaporítás, amelynek nincs sok köze a zene realitásához; a zenehallgató nagyközönségnek nincs bizalma hozzá, mert olyan filozófiai reflexiónak véli, amelyet a beavatottakra kellene bízni, nem gyötörve az elmét fölös nehézségekkel. Ám ha érthető is az ingerült gyanakvás azzal az üres szócsépléssel szemben, amely zeneesztétikának mondja magát, mégis téves az az elképzelés, hogy a zeneesztétikai problémák valahol a ködös messzeségben lebegnek, túl a zene köznapi gyakorlatán. Józanul szemügyre véve, ezek a problémák nagyon is megfoghatók, élők és közvetlenül jelenvalók.”⁶

⁵ In: Élet és Irodalom, Ex Libris, 2004. november:

https://www.tyotex.hu/review/337/843/carl_dahlhaus_az_abszolut_zene_eszmeje_

⁶ Carl Dahlhaus: Az abszolút zene eszméje. Tyotex. 2004. 7. o.

Látható, hogy mekkora gonddal nézünk itt szembe. Dahlhaus soraiból világosan kiolvasható, hogy a zene, illetve a filozófia művelői közt lévő kapcsolatra nem szimplán a dialógus hiánya, hanem közöny, lenézés, meg nem értettség is rányomja a bélyegét. Bár Dahlhaus életében nem kis nehézséget jelentett az akadémiai körök folyamatos támadása, mégis munkássága olyan megkerülhetetlen a zenei interpretáció módszereinek tárgyalásakor, hogy az utókor számára már nem megkerülhető, az egyértelmű. Nem hiába tett szert olyan széles elismertségre „Az abszolút zene eszméje” című könyve, melyről számos recenzió született. Dolinszky Miklós, a Holmi című folyóirat 2005. augusztusi számában megjelent frappáns írása, recenziója valódi továbbgondolkodtatásra ösztönöz;

„A muzsikusz és a történész kétezer éve várja, hogy kapjon valamit a filozófustól. A filozófusz kétezer éve gondolja, hogy a muzsikustól nincs mit kapnia... Amilyen régi keletű azonban az értetlenség és idioszinkrázia a két tábor között, éppen annyira céltalan is. Egyrészt, aki a zenék tanulmányozására adja a fejét, az egyre kevésbé tud hinni abban, hogy azok egy egyetemes zenefogalomban találkozhatnak, így horizontjáról eltűnik a Zene; másrészt a Zene igazolásához a filozófusnak nincs szüksége a létező zenék teljességére. Két ellentétes irányból kiindulva közel juthatnak egymáshoz, ám elérni sosem fogják egymást: a Zene absztrakciója sosem lesz képes lefedni a létező zenék összességét, utóbbiak sokfélesége pedig sosem igazolhat egy egységes és egyetemes zenefogalmat. Látszólag süketek párbeszéde folyik tehát, ami azonban nem zárja ki a kölcsönhatást.”⁷

S itt, teljes mértékben az az alapdilemma kap érvényt, mely szerint a szaktudományok azzal vádolják a filozófiát, hogy az nem mond semmit, vagyis ontológiai ürességgel. Másrészt a filozófia, – mert, nem is tehet mást, – bírálja a szaktudományokat, hogy elvesznek a részletekben, illetve eredményeik részleteit „totalizálják”. Mégis, ahogy Dolinszky is írja, mindezek ellenére a két terület között kölcsönhatás van. Hogyan? A rész-egész nem csupán metafizikai, hanem igen is hermeneutikai viszonylatában, mint ahogy azt az antik örökségből, és Schleiermachersnél, Gadamer-nél kiolvashatjuk, tanultuk. Az egészszel foglalkozó tudománynak, a filozófiának nyitottabbnak kellene lennie arra, hogy a szaktudományok által felfedezett kutatások, további innovációt, vagyis fejlődést, haladást jelenthessenek, és jelenthetnek is számára. A szaktudományoknak pedig szintén el kéne ismerniük, hogy módszereik valójában filozófiai módszerek, és kutatásaik eredményeit vissza kéne csatolni, integrálni magába az egészbe. Kölcsönös alázatra, szerénységre és párbeszédre lenne szükség. A szókratészi mondás; „Tudom, hogy semmit sem tudok.” szellemisége, amely bölcséleti alapbeállítódás és egyúttal magatartásmód a falak elbontására, a feszültség feloldását jócskán elősegíthetné. Ugyanakkor ennek fényében Dolinszky a zeneesztétáról a továbbiakban ekképpen ír: „Carl Dahlhaus szerencsés szerzőnek mondható, hiszen tevékenysége nyomán a fenti párhuzamosok esélyt kaptak arra, hogy, ha egy tünékeny pillanatra is, találkozzanak... Dahlhaus mindenestül az elmélet embere, aki a zenetörténeti és a

⁷ In: Holmi című folyóirat 2005. augusztusi számában

filozófiai beszédmód között közvetít.”⁸ Dahlhaus nagysága a közvetítésben rejlik. Ehhez mindkét területen való tájékozottságra, szaktudásra, illetve megfelelő beállítottságra van szüksége. Könyve, „abszolút” logikával megírt precíz, tömör, nagy részben mozaikszerkesztésű írás, mely a XIX. század, vagyis a romantikus zene témakörét veszi nagyító alá. Azt az abszolút zene fogalmát, jelenségét járja körül, melyet Richard Wagner talált ki, és mely kölcsönhatásban volt az adott korszellemmel. Dahlhaus a zeneesztéta és egyben Wagner kutató olyan természetességgel jár ide-oda, ki-be a filozófia szellemvilágából a zenetörténet világába, és fordítva, mintha ez teljesen akadálymentes volna. Dolinszky recenziójában azt is kidomborítja, hogy a könyv magyar fordításának kifejezetten előnyös volt, hogy nem zenetörténész, hanem filozófus végezte a fordítói munkát. Zoltai Dénes a fordító, korábbi filozófiai szövegfordításai révén egy kicsiszolt gyakorlatról tanúskodik.

Doktori szakdolgozatom bevezetőjében azt írtam, hogy;

„Kezdetben az általam elfogadott művészetfilozófiai (hermeneutikai, interpretációelméleti) irányok, és alapok, majd a részemről követendő művészalkatok munkásságának kifejtésére törekedtem. Ezt követően a szakdolgozati szűkebb témám; Wagner A bolygó Hollandi operájának etikai szempontok szerinti elemzésére kerül sor; mintegy kísérletképpen a zene etika módszertanának kimunkálására a négy sarkalatos erény segítségével, egy sajátos zenekritikai munka megalapozásának igényével.”

Ennek eleget téve, az elméleti részek tisztázása után, azokra építve, és azokat felhasználva Wagner A bolygó Hollandi című operájának két különböző rendezését vettem zeneetikai, kritikai értelmezés alá. Elsőként Kovalik Balázs 2015-ben a Művészetek Palotájában megrendezett előadását, majd – egyúttal a disszertáció zárásaként – Szikora János 2013-ban a Magyar Állami Operaházban jegyzett operaszínpadi művét értelmeztem, mégpedig azok alapján, hogy mindkét rendezővel személyes interjút készítettem. Kovalik Balázs rendezéséről szóló interjúval egybekötött elemzés a Parlando című zenepedagógiai folyóirat 2016. októberi számában jelent meg, a Szikora János rendezéséről készült tanulmány és interjú a Parlando című folyóirat 2018. októberi számában került közlésre.

http://www.parlando.hu/2016/2016-5/Erdosi-Boda-Katinka_Kovalik-Balazs.pdf

http://www.parlando.hu/2018/2018-8/Erdosi-Boda_Katinka.pdf

*** Parlando következő számaiban a disszertációból, - szerkesztett formában, (címe: „A wagneri műalkotás, a zenedráma és hermeneutikai, zeneetikai alapjai – A bolygó Hollandi”), - szemelvényeket adunk/adok közre, különös tekintettel a szakdolgozat zenetörténeti, művészetpedagógiai, és zeneetikai fejezeteiből, kiegészítve a témához kapcsolódó megjegyzésekkel, linkekkel.**

⁸ In: Holmi című folyóirat 2005. augusztusi számában

***Dr. Erdősi-Boda Katinka** szakmai életrajza:

Középiskolai tanulmányait a Szent István Király Zeneművészeti Konzervatórium két szakán párhuzamosan végezte hangkultúra (zenei újságírás) szakon, majd 2010-ben - második szakként - klasszikus zenész-orgona szakképesítést is szerzett. Felsőfokú tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karán folytatta, 2011-ben annak kommunikáció és médiatudomány (BA) szakán, ezután Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karán mozgóképkultúra-és médiaismeret – etika (MA) tanári szakon diplomázott 2014. június 20-án. Egyházzenei (karvezetés és orgona, kántor) tanulmányait 2015 tavaszán BA szinten, diplomavédéssel zárta. A Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskoláján, művészetfilozófia területén doktorált 2019. május 17-én. (Szakdolgozatának címe: A wagneri műalkotás, a zenedráma és hermeneutikai, zeneetikai alapjai-A bolygó Hollandi”.)

A Magyar Katolikus Újságírók Szövetségének /MAKÚSZ/ és a Magyar Újságírók Szövetségének /MÚOSZ/ tagja, illetve 8 évig, 2016-ig a Klebelsberg Kuno Emléktársaság szóvivője volt, jelenleg ügyvezető elnöke. 2016-ban a MAKÚSZ Sinkó Ferenc díj elismerésében részesült, amelyet pályakezdő, 30 év alatti újságírói tevékenység elismerésére alapítottak, s a MAKÚSZ Táncsics – díjasaiból álló kuratórium döntése alapján, „a díjazott művészeti, művészettörténeti, kritikai írásával érdemelte ki”. 2017-ben „András a szolgalegény és az ifjú Klebelsberg gróf” címmel megjelent két kötetes könyvet – társszerzőként – jegyez. Publikációi rendszeresen megjelennek a Parlandóban.